

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

OCTOBER
1952

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

25e JAARGANG
N° 8

UITGAVE DER VEREENIGING.

ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT

BESTAAT ER VERBAND TUSSEN DE PSEUDO- COSTERIANA-DRUKKERIJ EN HET UTRECHTSCH UNIVERSITEITSPLAN VAN 1470?

In een beschouwing ¹⁾, die bovenstaanden titel voert, heeft pater dr. Bonaventura Kruitwagen opnieuw een poging ondernomen, om de van Bradshaw in 1871 uitgegane suggestie van Utrecht als eerste plaats in de Nederlanden, waar de boekdrukkunst uitgeoefend zou zijn, aanvaardbaar te maken. Dat opstel is dus als een aanvulling van zijn vorig vertoog: kunnen de Costeriana te Utrecht . . . gedrukt zijn?, waarvan in dit tijdschriftje ook een overzicht ²⁾ is gegeven, bedoeld.

Uitgangspunt der beschouwing is de Utrechtsche raadsresolutie van den 17den Maart 1470: „Jacob van Amerongen, Werner Braem vanden nywen raide, Gherit van Ryn Geritsz, ende Marcharys van Benthem vanden ouden raide zijn gheschied wt den raide out ende nywe om te besien ende te spreken mitten ghenen die daertoe dienen, datmen alhyr ene vniversiteit brengen mochte”.

Of aan dit voornemen zelfs maar een begin van uitvoering werd gegeven, is niet bekend geworden; nergens is eenige aantekening over de uitwerking van het plan ontdekt, zelfs niet in 's raads dagelijksch boek. Kaspar Burman, die het tijdvak waar het hier om gaat, aan de hand van de stedelijke documenten minutieus heeft beschreven, maakt slechts melding van het plan ³⁾. En de schrijvers over het hooger onderwijs in Utrecht ⁴⁾ zijn er evenmin in geslaagd een verklaring te vinden voor de reden, waarom dit plan blijkbaar in de doofpot is gestopt.

Pater Kruitwagen meent, dat het „niet te beschouwen is als een verdere uitbouw van de Hieronymusschool van de Utrechtsche [eigenlijk Delftsche] broeders van het gemene leven — zulke hoogvliegers waren de broeders over 't algemeen niet — maar als een oorspronkelijk buitenlandsch plan, dat uitging van

de reeds vermelde humanistenkring rondom den bisschop van Utrecht, David van Bourgondië”.

Deze gedachtengang doet wel wat vreemd aan: de Hieronymus-school is eerst in het late najaar van 1474, door een min of meer toevallige erfplating, gesticht kunnen worden. De Utrechtsche raad zou dus reeds vier jaar tevoren, in het voorjaar van 1470, haar uitbouw overwogen kunnen hebben? En wanneer en hoe is het bestaan van een buitenlandschen humanistenkring en de mogelijkheid zijner activiteit in het rumoerige Utrecht van dien tijd gebleken?

Verder blijkt nergens, dat het kennelijk van wereldlijken kant ontworpen plan den toen vereischten steun van kerkelijke zijde heeft genoten. In de resoluties der vijf Utrechtsche kapittelen, welke behalve die van St. Jan vrij volledig bewaard bleven, is er in de 2de helft der 15de eeuw geen aantekening over gevonden.

* * *

Pater K. begint zijn opstel met de inlossing eener vroeger gedane belofte van „een volledige beschrijving” van den toen (blz. 152) genoemden Franschen Donaat. „Meer dan elk ander document”, zoo betoogt althans de schrijver, „pleit die Donatus immers voor de waarschijnlijkheid van de stelling: Dat de oudste Nederlandse drukkerij, die volgens de Costerlegende reeds vóór 1450 in Haarlem zou hebben bestaan, niets anders is geweest dan een drukkerij, die in de jaren 1465—70 te Utrecht heeft gewerkt”. Die beschrijving beslaat negen octavo-bladzijden druks (blz. 261—269), leidt naar vele hier niet of weinig ter zake doende bijzonderheden af, doch mist elk bevredigend gegeven over de mogelijkheid eener Utrechtsche „Coster”-drukkerij.

Een andere belofte, door pater K. in het eerste gedeelte van het tweede opstel gedaan (blz. 259), is niet ingelost. Ze houdt verband met enkele fragmenten van zgn. Costerianen, welke in het klooster der Reguliere kanunniken te Utrecht als boekbindersmateriaal zijn verwerkt geworden. Zonder verdere bewijsvoering wordt nu door die vondst bevestigd geacht, dat ook deze zgn. Costerianen te Utrecht en niet te Haarlem zijn gedrukt.

„Maar na de nodige moeite te hebben besteed aan de verwarde gegevens die Hulshof in 1910 en in 1944, en Alblas en Van Someren in 1922 daarover hebben verstrekt, heb ik (= pater Kruitwagen) van een beschrijving moeten afzien. Een groot gemis zal het echter niet zijn, omdat die fragmenten wel deel zullen uitmaken van de Pontanus- en/of de Saliceto/Homerus-bundel, waarvan de gedetailleerde inhoud straks volgt”. In een noot wordt daaraan op blz. 322 toegevoegd: „Vgl. A. Hulshof, Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen VIII, 1910, p. 23—26; herdrukt in zijn Utrechtsche parelen (Utrecht 1944), p. 71—74. — J. Alblas - J. F. van Someren, Incunabelen (van de) biblio-

theek der rijksuniversiteit te Utrecht (Utrecht 1922), onder nr. 15, 214, 502, 503, 636. — Hoe men aan de naam Porphyrius (nr. 636) en diens Liber quinque praedicabilium gekomen is, wordt niet medegedeeld. Het is stiekum ontleend aan Zedler, Von Coster zu Gutenberg, 1921, p. 55."

Behalve een bibliographische beschrijving en een aanwijzing van de herkomst der fragmenten, heeft Hulshof⁵⁾ echter niet anders dan een samenvatting gegeven van wat anderen vroeger daarover hebben geschreven. Op grond dezer gegevens wijst hij de waarde der fragmenten als gewichtige bewijsstukken in het geding over de drukplaats der Costeriana op eenvoudige wijze af. Alblas en Van Someren lieten zich uiteraard niet met de details dezer kwestie in, en volstonden met vermelding van de literatuur, welke met hunne incunabelbeschrijvingen verband houdt. Ze hebben niets „stiekum” aan Zedler's „Von Coster zu Gutenberg (Leipzig 1921)” ontleend, maar hunne ontleeningen steeds royaal verantwoord, ook in dit bijzondere geval.⁶⁾

Pater K. zou goed en billijk gedaan hebben de volgens zijne meening „verwarde gegevens” aan te duiden, en zich in de geboden omstandigheden niet aan het geven eener nieuwe en betere beschrijving, die hij aanvankelijk „absoluut nodig” (blz. 259) achtte, te onttrekken.

* * *

„Spoedig nadat die oudste drukkerij had opgehouden te bestaan — men schat dat op ongeveer 1472 naar de vorm van de letters te oordeelen — zien wij te Utrecht in de jaren 1473—1475 een drukkerij verschijnen, die in korte tijd een reeks boeken uitgeeft, bijna allemaal folianten, waarover men vermeld staat, zowel wat de menigte als wat de inhoud betreft. In de jaren 1473—1474 noemen zich als eigenaars Nicolaas Ketelaer en Geraerd de (= van) Leempt, en in 1475 staat de zaak op naam van Willem Hees. Wie Hees was weten we niet, doch Ketelaer was geboortig uit Utrecht, en Gerard de Leempt noemt zich later wel „Gherardus Leempt de Novimagio”, doch misschien was Nijmegen toch niet zijn geboorteplaats”. (Blz. 331—332).

De Ketelaers komen reeds in het begin der 14de eeuw in Utrecht voor en waren toen al gezeten burgers. Claes K., die in 1404 ouderman van het bakkersgilde was, wordt tusschen 1402 en 1414 onder de raden der stad genoemd. De latere boekdrukker Nicolaes K., die nog in 1493 leefde, zal wel diens kleinzoon zijn geweest. Deze was niet identiek aan Nikolaus Kessler, die van 1485—1509 te Basel heeft gedrukt, en uit Bottwar in Württemberg afkomstig was.

Ketelaer zal vermoedelijk de geldschieder, De Leempt de van elders gekomen vakman in de Utrechtsche drukkersorganisatie zijn geweest. Onder de nieuwe burgers van dien tijd staat hij

echter niet ingeschreven. Tusschen 1440 en 1500 komt bij de honderden, die het burgerrecht kochten, trouwens niemand met de beroepsaanduiding van boekdrukker voor, en onder de velen, die toen zonder beroepsvermelding opgeteekend werden, wordt geen naam genoemd, die aan het drukkersbedrijf van den incunabeltijd herinnert.

Misschien ontleende De Leempt zijn naam aan een lichaamsgebrek, zooals b.v.b. nog omstreeks 1530 met den Amsterdamschen drukker Jan Severss. die Croepel het geval was. Het middeleeuwsche leempt beteekent: lam, gebrekkig⁷). Mogelijk is het ook, dat de naam met zijn geboorteplaats verband houdt en dan kan aan Liempde of Liempte in de Meijerij van Den Bosch gedacht worden⁸).

„Ketelaer en De Leempt verdwijnen na 1474, terwijl wij in 1475 hun materiaal in handen zien van Willem Hees, die er 7 boeken mee drukt en dan voorgoed verdwijnt, met en benevens het materiaal van de Utrechtse drukkerij, die drie jaren lang zo onstuimig had gewerkt”. En lijst van de door Ketelaer en De Leempt en van de door Hees gedrukte boeken noemt 21 en 7 titels. „Voor al hun boeken gebruiken zij slechts één en dezelfde type . . . een iet of wat onvast getekende lettersoort waarvoor zij, als ik (= pater Kruitwagen) goed zie, tot model hebben genomen het Karthuiserschrift.”

Slechts twee van Ketelaer en De Leempts en één van Hees' persvoortbrengselen dragen adres en/of datum: 1473, 1474 en 1475. De overige zijn echter afdoende aan het gebruikte materiaal te herkennen.

In algemeen zin zal de door pater Kruitwagen uit de titellijsten gemaakte gevolgtrekking, dat Ketelaer-De Leempt en Hees zich richtten tot een publiek, dat op hoger wetenschappelijk niveau stond, of althans er naar streefde, dan het ouderwetsche schoolprogram van de Broeders van het gemene leven toeliet (blz. 333)”, gaarne op zijn gezag aanvaard worden. Maar het is onredelijk de Utrechtsche drukkers van een totaal gebrek aan zakelijk inzicht te verdenken, door te veronderstellen, dat ze minstens drie jaar lang gespeculeerd zouden hebben op den afzet aan studenten eener universiteit, die al maar in de lucht hing. Bij het vormen van hun kostbaar uitgeversfonds moeten ze op belangstelling uit grooter kring hebben gerekend, maar zijn ze evenals velen hunner Nederlandsche tijd- en vakgenooten in die verwachting teleurgesteld. Om die reden alleen kan de staking hunner werkzaamheid te Utrecht verklaard worden.

Ofschoon niet meer door pater Kruitwagen vermeld, lijkt het toch gewenscht in dit verband ook den drukker te noemen, die Hees spoedig, misschien wel onmiddellijk is opgevolgd: Jan Veldener, die in 1478 uit Leuven kwam en tot in 1481 te Utrecht

werkte (vgl. dit Maandblad XXIII-1950, blz. 68—69). Hij beschikte hier over de houtsneden, welke ter illustratie van het blokboek „Speculum humanae salvationis”, één der voornaamste aan de eerste Nederlandsche drukkerij toegeschreven voortbrengselen, hadden gediend. Voor dat boek waren de letters in één houtblok gesneden en konden dus niet uit elkaar genomen worden, om voor een anderen tekst gebruikt te worden. Bij minstens drie andere uitgaven, welke evenals alle andere Costerianen zonder naam van drukker, plaats en jaar van uitgave het licht zagen, is deze tekst uit losse letters samengesteld (gezet), zoodat ze na het distribueeren wel voor een anderen tekst bruikbaar waren. Die drie edities moeten van lateren tijd dan de blokdruk zijn, want het is van een zakenman niet te verwachten, dat hij den tekst nog eens op moeizame en dus kostbaarder wijze in blok-vorm zou laten uitvoeren, als hij reeds met losse typen verstonde te werken, zooals hier het geval is geweest.

Nu bleek Veldener sedert 1481 wel over de houtsneden der afbeeldingen, maar niet over de typographische (losse) letters van het Speculum te beschikken. Evenmin als Ketelaer-De Leempt en Hees heeft Veldener hier met de lettertypen der door p. Kruitwagen vermeende Costeriana-drukkerij, welke van 1465 tot 1470 bestaan zou hebben, gewerkt. Typografische materiaalverwantschap bestond derhalve niet. „Dat er betrekking bestaat tussen de Costeriana-drukkerij en de Utrechtse drukkerij van Ketelaer en De Leempt staat (volgens p. Kruitwagen evenwel) vast” (blz. 337) en hij steunt die bewering zonder meer op het voorkomen onder hunne persvoortbrengselen van edities van gelijke geschriften. Verschillende uitgaven bewijzen echter hoogstens, dat deze boeken een algemeener afzetgebied hadden.

* * *

Tot zoover de apodictische hypothesen van p. Kruitwagen en de gedachten, die ze bij nadere overweging opriepen.

Opvallend is het in de eerste plaats, dat de schrijver zich niet onbevangen tegenover zijn onderwerp heeft ingesteld. De bewijsvoering is éénzijdig en naar vreemden stijl en trant. Geen argument is er bij, dat overtuigend aandoet, geen motief, dat niet gezocht lijkt.

Bibliografisch noch typografisch is aanvaardbaar gemaakt, dat de eerste Nederlandsche drukkerij, de zgn. Laurens Jansz. Costers te Utrecht heeft gewerkt.

Juni 1952.

G. A. EVERS.

1) Het Boek XXX-1951, blz. 257—270 en 321—337.

2) Maandblad van „Oud-Utrecht” XXIII-1950, blz. 68—73.

3) K. Burman, Utrechtsche jaarboeken van de vijftiende eeuw... Dl. III. Utrecht, 1754. 8°. Blz. 5.

4) Van Asch van Wijck, 1836; Ekker, 1863; Loncq, 1886; Miedema, 1900; Kernkamp, 1936; Brandt, 1940.

5) A. Hulshof, Een en ander over de bibliotheek van het Regulierenklooster te Utrecht. In: Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen VIII-1910, blz. 23—26.

6) Incunabelen beschreven door J. Alblas en uitgegeven met toelichtende aantekeningen, platen en facsimiles door J. F. van Someren. Utrecht, 1922. 2°. Blz. 157, nr. 636.

7) E. Verwijs en J. Verdam, Middelnederlandsch woordenboek. Dl. IV. 's-Gravenhage, 1899, 8°. Kolom 261—262.

8) A. J. van der Aa, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden. Dl. VII. Gorinchem, 1846. 8° Blz. 303—304.

HET KLEINE MONUMENT

De restauratiewerkzaamheden aan tal van gebouwen, in de laatste jaren in Amersfoort verricht, hebben de aantrekkelijkheid van deze stad aanmerkelijk verhoogd. Het zijn echter niet alleen de grote objecten als kerken en stadspoorten of andere gebouwen van historische betekenis, die, gerestaureerd, tot de verfraaiing van een stad bijdragen, even onmisbaar is daartoe de restauratie van talrijke, kleine perceelen, op zich zelf misschien niet belangrijk, maar bv. door ligging of als onderdeel van een straat- of pleinwand bijzonder in het oog vallend, te voren door hun verwaarloosden en vervallen toestand, na het herstel als aantrekkelijk en met de omgeving harmonieerend element.

De tegenwoordige burgemeester van Amersfoort, de heer H. Molendijk, wien het stadsschoon van zijn gemeente bijzonder ter harte gaat, schreef over deze aangelegenheid in het Augustusnummer van „Heemschut” een lezenswaardig geïllustreerd artikel met het opschrift „Het kleine monument”.

„De kleine, dienende elementen, die in vervallen toestand meestal gedeclasseerd zijn tot werkplaatsen en pakhuisen, worden vaak achteloos voorbijgezien. Toch zijn ze zeer belangrijk om het beeld en de sfeer in een oude stadskern! Ze vormen de zere plekken in

onze oude steden. Wie grote bedragen uitgeeft voor zijn grote monumenten en de kleine verwaarloost, verricht half werk. Wie talrijke kleine gebouwen op markante punten in de restauratie betrekt, ziet zijn *gehele* oude binnenstad een metamorphose ondergaan”.

De ervaringen, in Amersfoort bij deze kleine restauraties opgedaan, zijn bepaald bemoedigend, zoals ieder getuigen kan, die eens door deze stad rondwaalt. Men lette *b.v.* op het huis Mariënweerd (Muurhuizen 251), op het pand Bloemendaalsestraat 37, Appelmarkt 7, het hoekhuis Muurhuizen—Nieuwstraat en Krankeledenstraat 24. Zij alle dragen in hun gerestaureerde toestand belangrijk bij tot een fraai geheel. Ja, waarlijk, ook de vele kleine gebouwen, die geen plaats op de monumentenlijst konden krijgen, verdienen een grote beurt, omdat zij een zwaarwegend onderdeel vormen van het totale stadsbeeld.

Het Amersfoortsche voorbeeld, waar bij nu eens de gewone weg van rijks-, provincie- en gemeentesubsidie bewandeld werd, dan weer overleg met de eigenaars gepleegd en eventueel hulp verleend werd, ja zelfs het particulier initiatief, door het gemeentelijk beleid gestimuleerd, werkzaam is geweest (bv. Havik 27 en 29), kan ook andere ge-

meenten in onze provincie iets zeggen. „Over de vormgeving — zegt schr. verder — ook van deze panden, die niet op de monumentenlijst staan, wordt altijd door de gemeentelijke functionaris overleg gepleegd met het Rijksbureau voor Monumentenzorg”. 18 percelen van dezen aard zijn op 't oogenblik in Amersfoort in voorbereiding of in uitvoering.

Zo kan een geheele stadskern haar ouden luister herkrijgen. De stadskernen immers bepalen het karakter van een stad en door op „het éénmalige, het karakteristieke, de individuele sfeer onzer steden zuinig te zijn, leveren wij aan het nageslacht het tastbare bewijs, dat er ondanks de dwarreling der tijden toch iets bleef van historisch besef en gevoel voor de traditie”. v. C.

PROF. Dr J. I. DOEDES EN UTRECHT

Enkele maanden geleden promoveerde drs P. L. Schram, studentenpredikant te Wageningen aan de Rijksuniversiteit te Utrecht tot doctor in de theologie op een dissertatie over prof. dr J. I. Doedes.

Doedes behoort tot de figuren, die in de vorige eeuw op kerkelijk gebied van zich deden spreken. Geboren in 1817 te Langerak, studeerde hij sedert 1834 theologie te Utrecht, promoveerde in 1842, werd een jaar later predikant te Hall bij Brummen, stond daarna te Rotterdam en was tenslotte hoogleraar te Utrecht van 1859 tot 1888. Hij stierf op 17 December 1897. Een eenvoudig gedenkteken op de begraafplaats Soesbergen wijst de plek van zijn graf aan.

Wanneer men zijn studiejaren meerekent, heeft Doedes het grootste deel van zijn leven in Utrecht doorgebracht. Hij was er als professor een markante persoonlijkheid. Volgens dr A. J. van

der Weyde in het Maandblad van September 1931, had men naar hem in Utrecht al lang een straat moeten noemen, evenals naar zijn bekende collega dr J. J. van Oosterzee. Tot heden is dat niet gebeurd.

Als student woonde Doedes bij de weduwe Snijders in de Bakkersteeg. Toen hij professor was koos hij eerst het perceel Breedstraat 36 tot woning (de heer A. Brom heeft daar aan herinnerd bij zijn beschouwing over het Begijnhof, Maandblad 1951). In de tuin van dit huis — nu Diaconie-Weeshuis — stond een zaal waar Doedes zijn colleges gaf. Later, aldus dr Schram in zijn dissertatie, doceerde hij altijd in een zaal op de derde verdieping van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, zodat de studenten zeiden, dat hij „in letterlijke zin hoger onderwijs” gaf; een enkele grappenmaker sprak over „de wijsheid van boven”.

In het laatst van zijn leven woonde Doedes op de Leidseweg (blijkens de adreslijsten in vroegere Utrechtsche Jaarboekjes op nr. 7, dus halverwege Catharijnebrug en Stationsplein). Aardig is het beeld dat dr Schram van zijn huiselijk leven geeft. Stipt om acht uur 's morgens werd er ontbeten; tussen acht en negen uur deed men niet open, ook al werd er herhaaldelijk gebeld. Na het ontbijt hield Doedes in tegenwoordigheid van de dienstboden een korte morgengodsdienstoefening. Daarna ging de professor naar zijn studeerkamer, keek eerst enige oogenblikken uit het venster naar het verkeer op de Leidseweg of genoot van de landelijke aanblik over het Leidseveer en stelde zich dan geheel in op zijn studie.

Of de Leidseweg op dit oogenblik een ideale straat voor een professor is, valt wel te betwijfelen!

In zijn tijd nam Doedes ook als biblio-

phiel een belangrijke plaats in. Volgens dr Schram zou het de moeite lonen een aparte studie te wijden aan deze tak van werkzaamheid van de hoogleraar.

Gedurende zijn professoraat heeft Doedes in contact gestaan met tal van andere bekende utrechtse figuren. In de eerste plaats met zijn collega's Bernard ter Haar, Beets, Van Oosterzee, De Geer van Jutphaas, Valetton e.a. De Universiteitsbibliotheek te Utrecht bewaart nog tal van brieven van Doedes aan deze en andere personen.

Doedes, die een nogal stroeve persoonlijkheid was — wanneer men hem althans oppervlakkig kende — heeft zich te Utrecht vrijwel niet bewogen buiten de universitaire wereld. Hij was ouderling en lid van het college van notabelen der Ned. Herv. gemeente. Bij de restauratie van de Jacobikerk in 1882 gaf hij de juiste spelling aan voor de bijbelteksten, die op de herenbanken werden geschilderd.

De bekende utrechtse predikant dr A. W. Bronsveld (zie Jaarboekje 1925), die een schoonzoon van Doedes was, heeft verschillende lezenswaardige artikelen over de hoogleraar geschreven.

De dissertatie van dr Schram, aan welke wij deze gegevens ontleenden, is uitgegeven door H. Veenman en Zonen te Wageningen.

de J.

SIMON PETER TILMAN.

De schilder Simon Peter Tilman, zoon van den hofschilder te Lippe Johann Tilman, geboren 1601 te Lemgo en overleden 1668 men weet niet waar, woonde en werkte van minstens 1637 tot 1648 te Utrecht.

Daarna verbleef hij in Italië en andere landen en vestigde zich tenslotte te Bremen. Zijn oeuvre bestaat voorname-

lijk uit jachttafereelen, veldslagen, mythologische voorstellingen en portretten. In zijn utrechtse periode had hij relaties met Gerard van Honthorst en den kring van den plaatsnijder Chrispijn van der Passe. Hij woonde in de Boterstraat, zooals merkwaardigerwijze zoovele andere kunstenaars uit dien tijd. Tijdens het verblijf in onze stad sloot hij met koning Christiaan IV van Denemarken een contract over de levering van tien schilderijen met voorstellingen uit de geschiedenis der deensche koningen. Voor ieder schilderij betaalde de vorst hem f 500,—. Honthorst kreeg volgens een dergelijke overeenkomst binnen twee jaren 35 schilderijen te leveren. „Man kann bei dieser Transaktion eigentlich nur kaufmännische Ausdrücke anwenden“, schrijft prof. dr. L. Beutin, wiens studie over Tilman (Bremen 1950, Heft 11 der *Bremische Weinachtsblätter*, 43 S. 7 Abb.) aanleiding tot deze mededeelingen is.

Opeens was Tilman een beroemdheid. „Das war nun die grosze Wendung, der Schritt in den anerkannten Kreis der hochbezahlten Künstler, der, wie es zu sein pflegt, weitere lohnende Aufträge im Geolge haben muszte“.

Van Tilmans opdracht is door toevallige omstandigheden niet veel terecht gekomen. Twee schilderijen (een ruiterveldslag en een triomftocht) zijn tenslotte niet in Denemarken, maar in het Rijksdaggebouw te Stockholm be- land.

Ook andere schilderijen uit zijn utrechtse tijd zijn bekend; de meeste echter zijn verloren gegaan. Helaas is het eenige stuk, dat nog in Utrecht aanwezig is (het Dankoffer van Noach, in het St. Eloyengasthuis), „eines der schlechtesten, ja es bezeichnet den Tiefpunkt.“

v. C.